

УДК 378.147.111

О.Д. Ісайкіна

ПРОБЛЕМИ ПОСТАЧАННЯ ТА КУПІВЕЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1955 рр.)

У статті проаналізовано продовольчі проблеми та матеріальне становище міських жителів України в 1945-1955 рр. Особлива увага звертається на співвідношення рівня заробітної плати і купівельної спроможності населення.

Ключові слова: постачання, матеріальне становище, карткова система, безкарткова торгівля, грошова реформа, повоєнні зниження цін.

Сучасний період державного будівництва України супроводжується зростанням ролі історичних знань, підвищенням інтересу до практики й досвіду минулих років. Дослідники все більше уваги приділяють розгляду проблем повсякденності, стосункам особистості і влади, настроям і побутовим потребам людей, оскільки без цього неможливо відтворити цілісну картину історичного розвитку країни. Створення емоційно та ціннісно насиченої історії дозволить скорегувати традиційні погляди на певні конкретно-історичні проблеми, доповнити вже наявні знання щодо відомих макроісторичних процесів. Вивчення динаміки життєвого рівня в минулому може бути корисним при формуванні сучасної соціально-економічної політики та поступовій деідеологізації побутової сфери.

При написанні статті були використані архівні неопубліковані матеріали (документи міських рад, постанови керівних органів, доповіді, скарги та звернення міських жителів), що містять відомості про проблеми постачання та матеріальне становище міського населення нашої країни.

Ще під час війни люди були переведені на нормоване постачання – отримували продукти по картках. Існували робочі картки 1-ї і 2-ї категорії, а також спеціальні картки для службовців, дітей та утриманців. Норми відпуску продуктів по картках, а також ціни на ці продукти були строго фіксованими. Так, денна норма відпуску хліба по робочій картці 1-ї категорії складала 800 гр., по картках 2-ї – 600 гр. Норма хліба для службовців була 300-450 гр., для утриманців (дорослих) та для дітей (до 12 р.) – 200-300 гр. [1, с. 27]. Проте, навіть за картками існували постійні збої в постачанні населення. На додачу, з вересня 1946 р. пайкові ціни були підвищені в 2,5-3 рази, а комерційні знижені всього на 10-20%. Для компенсації втрат встановлювалася система надбавок до заробітної плати, але вони були незначними (від 110 до 80 крб.), а тому не могли суттєво вплинути на матеріальне становище населення. По всій країні можна було почути скарги людей: «Що ми тепер будемо робити, в нас дуже низька зарплата»; «Як можна жити, якщо я заробляю 213 крб.»; «Зарплата збільшилася на 100 крб., а я повинен за один хліб платити 300 крб., а в мене сім чоловік сім'ї» [2, арк. 14-31].

27 вересня 1947 р. уряд і ЦК КП(б)У прийняли нову спільну постанову – «Про економію і витрати хліба», яка викликала ще більший суспільний резонанс, ніж попереднє рішення. У відповідності до цієї постанови, значно скорочувався контингент населення, що перебував на нормованому постачанні. Зокрема, з пайкового забезпечення були зняті працездатні утриманці та особи, які займалися сільським господарством.

Вкрай незадовільно проходило постачання населення овочами та картоплею. В 1946 р. на душу населення було заготовлено картоплі 20,4 кг проти 36 кг в 1945 р. і 64,3 кг в 1940 р.; овочів – 31 кг проти 58 кг в 1945 р. і 77 кг в 1940 р. [3, арк. 30]. Всі ці заходи уряду і партії і підготували «голодну зиму» 1946-1947 рр. Серед міст України найбільше постраждали ті, що розміщувалися у східній її частині. Якщо в 1946 р. у 16 східних областях померло близько 90 тис. осіб, то в 1947 р. – понад 186 тис. осіб. Яскравим свідченням голоду 1946-1947 рр. в Україні є спеціальні повідомлення МДБ УРСР КП(б)У про скарги громадян областей України на тяжке продовольче становище, опухання та смертність від голоду. З 10 квітня до 15 травня 1946 р. було виявлено 7 тис. 330 таких листів [4, с. 111]. Нерідко в повідомленнях МДБ були свідчення про випадки людоджерства, що прогресували в Україні. Про тяжке становище населення в містах свідчать і звіти інспекторів ЦК ВКП(б), які виїжджали з перевіркою до цілого ряду промислових підприємств. Так, за висновками лікарів на 1 березня 1947 р. по п'яти заводах м. Маріуполя було зареєстровано 3 тис. 789 випадків захворювань на дистрофію [5, арк. 57].

Про те, що життя населення в повоєнні роки було складним, свідчить заробітна плата та ціни на продукти харчування, які не могли забезпечити повноцінного існування людини. Так, працівники гіпсового заводу в середньому отримували 258 крб., робітники хімічної фабрики – 307 крб., асфальтно-бетонного заводу – 802 крб., толевого заводу – 317 крб. Ціни на продукти харчування були такими: кілограм борошна коштував залежно від місцевості 6-9 крб., кілограм гречки – 10-15 крб., картоплі – 3-4 крб., молоко – 2,5 – 3,5 крб. за літр, сметана 10-20 крб. за літр, яйця 7-11 крб. за десяток [6, арк. 10].

Крім їжі населенню потрібно було купувати й одяг та інші речі, які теж були недешевими. Скромний чоловічий костюм, наприклад, коштував у середньому 300 крб., майже стільки ж – шкіряні черевики. Гумове взуття продавалося за 43-45 крб. За жіночу вовняну шапку потрібно було віддати від 39 до 51 крб., за дитячу шапку – 60-80 крб. [7, арк. 12].

Розорювали міських жителів придбання музичних інструментів – баян коштував 1 425 крб., акордеон 2 810 крб. Швейні машинки коштували від 650 крб. (ручна) до 1300 крб. (ножна), велосипед «Рига» – майже 650 крб., фотоапарат «ФЕД -1» – 1100 крб. [8, арк. 183].

Через відсутність у населення холодильників, у деяких магазинах почали продавати лід і для більшості міських жителів такий товар був не зайвим.

Перший телевізор, який побачило радянське населення, мав двадцять ламп і екран розміром десять на тринадцять сантиметрів. Екран розміром десять на чотирнадцять сантиметрів мав телевізор «КВН-49» (КВН – це перші літери прізвищ його винахідників: Кенігсон, Варшавський, Ніколаєвський), що з'явився у 1949 р. Згодом, почали використовувати лінзи наповнені дистильованою водою, які збільшували зображення на екрані в два рази. Потім з'явився телевізор «Т-2» з екраном тринадцять на вісімнадцять сантиметрів, програвачем і радіопрогравачем. Проте, дозволити собі придбати телевізор могла лише дуже незначна частина міського населення. Перегляд телепередач у досліджуваний період був цілою подією.

Зовсім не було у населення магнітофонів. Їх на той час не було не тільки в Радянському Союзі, але й в Америці. Були вони лише в Німеччині. Окрім стаціонарних, у німців були й польові магнітофони, які використовувалися при допитах військовополонених, для радіоперехоплень та інших цілей. Після війни радянський радіокомітет вивіз з Німеччини магнітофони і магніфонну плівку. До цього часу в СРСР запис звуку проводився лише на платівки і кіноплівку.

Технічний прогрес того часу зачепив і автомобільну промисловість. Поступово трофейні «Опелі» і «БМВ» почала змінювати «Победа». В листопаді 1948 р. відбувся її перший пробіг. Продаж автомобілів «Победа» і «Москвич» почав рекламуватися в газетах, проте придбати їх середньостатистичному міському жителю було практично нереально, оскільки коштували вони, відповідно, шістнадцять і дев'ять тисяч карбованців [8, арк. 189].

У зруйнованій післявоєнній країні, де більшість населення голодувала, а головною валютою залишалися спирт і керосин, у грудні 1947 р. одночасно з відміною введеної в роки війни карткової системи, була проведена грошова реформа. Основне її завдання полягало в стабілізації фінансової системи. Післявоєнні інфляційні процеси та розширення зони натурального обміну свідчили про прогресуюче знецінення карбованця і ставили під загрозу зриву відновлення економіки. До того ж, за роки війни в обігу збільшилася кількість грошових знаків, які виявилися фальшивими.

Щоб уникнути непорозумінь під час безкарткової торгівлі, владні органи, не зраджуючи практиці планового передбачення результатів, розподілили норми продажу товарів в одні руки. Так, одна людина могла придбати 2 кг печеного хліба, 1 кг вермішелі, 1 кг м'яса і м'ясопродуктів, 0,5 кг ковбаси, 6 м тканини, 1 катушку ниток, 2 пари шкарпеток, по 1 парі взуття шкіряного, гумового чи текстильного, 1 кусок господарчого мила, 2 коробки сірників і 2 л керосину [10, арк. 14].

Реформа була проведена в ніч з 14 на 15 грудня 1947 р. в основному шляхом деномінації, тобто заміни попередніх грошових знаків на нові зі зміною їх номіналу. Протягом тижня населенню потрібно було обміняти свої наявні кошти з розрахунку 1:10 (один новий карбованець обмінювався на 10 старих). Внески до ощадкас перераховували за пільговим курсом: до 3 тис. карбованців обмінювалися по курсу один до одного, до 10 тис. – три старі карбованці – за два нових, понад 10 тис. – два карбованці за один.

16 грудня почалася безкарткова торгівля продовольчими і промисловими товарами. З цього ж дня визначилася група товарів, які користувалися підвищеним попитом. У містах

України до них належали жири, цукор, крупи, м'ясні та рибні продукти, господарче мило, тютюнові вироби, сіль і сірники. Всупереч масовому сподіванню, ціни на значну частину товарів, у тому числі на одяг, взуття, трикотажні вироби, значно збільшилися в порівнянні з пайковими. Ціни на продовольчі товари були в цілому вищими за довоєнні і, за виключенням необхідного мінімуму, недоступними для більшості населення.

Не дивлячись на те, що реформа скоротила обсяг наявних коштів у населення, з її допомогою так і не вдалося ліквідувати диспропорцію між попитом і пропозицією. До того ж, одним з найбільш дефіцитних товарів став хліб.

Зовсім іншу емоційну реакцію викликали повоєнні зниження цін. Вони до цього часу залишилися в пам'яті старшого покоління як турбота влади про народ. Перше зниження відбулося в 1948 р. і до 1954 р. проводилося щорічно. Як правило, про зниження цін населення сповіщалося задовго до його проведення. В магазинах з'являлися яскраві оголошення і плакати, що запрошували покупців на розпродаж. На підприємствах влаштовувалися мітинги, на яких трудящі дякували партії, уряду і особисто Сталіну за турботу про країну та її жителів. Реально ціни знижувалися всього на кілька відсотків, але пропагандистські наслідки цього заходу досягали куди більших розмірів.

Таким чином, можна зробити висновок, що матеріальне становище міського населення і, як наслідок, його купівельна спроможність у повоєнні роки були незадовільними. Заробітної плати більшості міських жителів не вистачало навіть для того, щоб удосталь поїсти, не кажучи вже про придбання одягу, взуття чи товарів культурного та побутового призначення, які, до того ж, були ще вкрай дефіцитними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковпак Л. Соціально-побутові умови життя населення в II-й половині XX ст.. (1945-2000 рр.). – К., 2003. – 250 с.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГО України.). – Ф.1. – Оп.23. – Спр.3581. – 196 арк.
3. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.4871. – 223 арк.
4. Голод 1946-1947 рр. В Україні: Причини і наслідки. – Київ-Нью-Йорк, 1998. – 375 с.
5. Державний архів Донецької області. – Ф.326. – Оп.2. – Спр.1104. – 102 арк.
6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.356. – 16 арк.
7. Державний архів Київської області. – Ф. р-880. – Оп.11. – Спр.1317. – 295 арк.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.3491. – 234 арк.
9. Державний архів Донецької області. – Ф.326. – Оп.7. – Спр.422. – 207 арк.

Исайника Е.Д. ПРОБЛЕМЫ СНАБЖЕНИЯ И ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1945-1955 гг.).

В статье проанализированы продовольственные проблемы и материальное положение городского населения Украины в 1945-1955 гг. Особое внимание обращено на соотношение уровня заработной платы и покупательной способности населения.

Ключевые слова: снабжение, материальное положение, карточная система, бескарточная торговля, денежная реформа, послевоенные снижения цен.

Isaykina O.D. PROBLEMS SUPPLY AND SOLVENT OF URBAN POPULATION OF UKRAINE DURING THE POST-WAR PERIOD (1945-1955).

In the article of process the provisions problems and material well-being of urban population of Ukraine in 1945-1955. The particular pay attention to correlation in the equal wages pl and purchasing power population.

Clue words: supply, material well-being, card system, without card system, money reform, post-war lowering prices.

УДК 94(477) «19»: 304.4:728.4

І.М. Романюк

СІЛЬСЬКІ КЛУБИ УКРАЇНИ В 1950-х – СЕРЕДИНІ 60-х рр. XX ст.: НАРОСТАННЯ КРИЗИ